

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

М. І. Піддячий

завідувач лабораторії профільного навчання та профконсультацій

Інституту педагогіки НАПН України

Надання допомоги у професійному самовизначенні передбачає організацію спеціальної навчально-виховної роботи, в основі якої – раціонально-чуттєвий вплив на учнів у напрямі свідомого вибору професії за допомогою використання психолого-педагогічних засобів. Одним з таких засобів є профорієнтаційна система, до складу якої входить професійна інформація.

Як окремий і відносно самостійний елемент профорієнтації професійна інформація є системою організації і проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на: опанування особистістю необхідних знань про психологічні, психофізіологічні й соціально-економічні умови правильного вибору напрямку професійної діяльності (професії); формування індивідуальних знань і вмінь, необхідних для аналізу вимог різних професій до психологічної структури особистості; аналіз особистісних професійно значущих якостей, шляхів і засобів їхнього розвитку на різних вікових етапах.

Профінформація є одним з основних елементів профорієнтаційної системи загальноосвітньої ланки, яка за своїми завданнями і засобами має бути нерозривно пов'язана зі всією системою навчально-виховної роботи загальноосвітньої ланки. Головним завданням усього профінформаційного комплексу як елемента структури професійної орієнтації є послідовна цілеспрямована підготовка старшокласників до свідомого професійного самовизначення, що допоможе гармонійному розвитку особистості в процесі дальшого навчання або професійної діяльності після закінчення загальноосвітнього навчального закладу. Але завдання виховання вирішуються через взаємозв'язок елементів профорієнтації. «У взаємозв'язку елементів, що розглядаються, маємо певну послідовність (профінформація, профконсультація, профвідбір), визначену завданнями виховання. [...] Формування відношення і інтересів є головною метою профінформаційної роботи. Вибір професії можливо

здійснювати, використовуючи матеріали профконсультації. Але при цьому професійне самовизначення відбуватиметься на основі неповноцінних професійних інтересів, нестійкого, слабо мотивованого відношення до обраної професії» [4, с. 7].

Комплекс заходів у напрямі професійної інформації старшокласників передбачає вирішення таких основних завдань: розкриття значущості професійної інформації про наймасовіші й потрібні певним регіонам професії; інформування про умови оволодіння тими чи іншими професіями (про навчальні заклади, умови вступу до них, предмети, терміни навчання, кваліфікаційні перспективи тощо); формування позитивного ставлення до різних видів професійної діяльності і особливо до тих, у яких є нагальна потреба для соціально-економічного розвитку регіону і держави; формування професійних інтересів і мотивованих професійних намірів, в основі яких – усвідомлення психологічних особливостей і можливостей особистості й соціально-економічних потреб регіону і суспільства в кадрах. При цьому завдання перших двох – відображення інформаційно-довідкових функцій профінформації, а двох інших – формування виховних функцій. У процесі профінформаційної роботи ці функції виявляються у взаємозв'язку і взаємодії одна з одною.

Цілеспрямоване формування інтересів і відносин особистості передбачає опановування старшокласниками довідковою інформацією. Зауважимо, необхідна довідкова інформація з метою активного її використання у дальшій самостійній профінформаційній роботі не може бути ефективною при нейтральному або негативному ставленні до неї. Удосконаленню функціональності управлінської інформації, її ефективності, на переконання Є.Климова, сприяють: «Розроблення методів формування професійної спрямованості молоді, професійних здібностей і профпридатності, вирівнювання соціального престижу різних професій, економічного і морального регулювання процесу розподілу та закріплення трудових ресурсів; розроблення системних заходів підвищення привабливості сфер матеріального виробництва і обслуговування, ефективності впливу засобів масового виховання, спрямованого на формування мотивів вибору професії; визначення системи роботи

загальноосвітньої школи по профорієнтації, профконсультації, профінформації в єдності з родиною і соціально-економічними об'єктами [...]» [1, с. 35].

Отже, систему професійної інформації необхідно будувати так, щоб інформаційний матеріал був основою для формування у старшокласників необхідних знань про професії, про вплив їх на внутрішній світ і щоб ці знання допомагали приймати обґрунтовані рішення у напрямі свідомого професійного самовизначення кожним суб'єктом освітньо-виховної системи.

Процес формування свідомого, стійкого і адекватного ставлення до певної професії відбуватиметься за умови викладу інформаційного матеріалу доступно, правдиво і всебічно, з використанням різноманітних організаційних форм (виготовлення наочностей, професіографічні заходи – екскурсії, зустрічі, бесіди, дослідництво, уроки професійної інформації тощо), для активізації сприйняття і мислення старшокласників.

Особливого значення в профінформаційній роботі набуває вміння педагога, психолога і представника певного підприємства сформулювати стійкий професійний інтерес або зацікавленість до певного виду професійної діяльності. Для цього під час бесіди із старшокласниками в загальноосвітній школі, міжшкільному навчально-виробничому комбінаті чи безпосередньо на підприємстві представник має надавати професіографічну за змістом інформацію (соціально-економічне значення професії та виробничої технології, фактори, які обумовлюють успішність в професійній діяльності тощо).

„Позитивне відношення та інтерес до професії зумовлюються пізнавальною активністю особистості” [2]. При підготовці та проведенні профорієнтаційних заходів у загальноосвітніх школах і міжшкільних навчально-виробничих комбінатах враховують психологічні умови розвитку пізнавальної активності старшокласників. З цією метою старшокласникам створюють умови для самостійного пошуку нової професіографічної інформації, що дасть їм змогу частково розв'язувати інформаційні, пошукові й дослідницькі проблеми. Прикладом може бути професіографічна екскурсія на підприємство, під час якої старшокласникам розповідають про структуру підприємства, знайомлять з матеріально-технічною базою, задіяною для виробництва кінцевого продукту, і

технологічним процесом.

Під час підготовки до екскурсії виділяють професії, які є суспільно необхідними і максимально розкривають їхню сутність і вимоги, які вони пред'являють до психологічної структури особистості. Бажано провести порівняльний аналіз рівня професійності (рівень кваліфікації, стиль роботи, результати роботи) окремої групи працівників. Така екскурсія готує старшокласників до сприймання психологічної структури особистості, до її розуміння і використання.

Підвищення рівня пізнавальної активності досягається за допомогою самостійних професіографічних досліджень, у процесі підготовки до яких учитель і старшокласник готують запитання, відповіді на які дадуть інформацію для складання професіограми, яка допоможе зробити перелік і опис загальнотрудових і спеціальних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання певної професійної діяльності.

Наступним завданням педагогічних працівників є активізація емоційно-почуттєво-вольових механізмів. При певній динаміці розвитку ці механізми формують ініціативність як складову характеру особистості, що дає змогу покращити самостійну пізнавальну діяльність. Водночас розвиток самостійної пізнавальної діяльності залежить від емоційно-почуттєво-вольових компонентів психологічної структури особистості, але подальший розвиток їх перебуває в прямій залежності від рівня активності особистості в самостійній діяльності.

Організовувати профорієнтаційну роботу з учнями потрібно з першого до останнього року навчання в загальноосвітній ланці. Залежно від віку і загальноосвітнього рівня учня вона має набувати певних форм і змісту. Сутність профорієнтаційних заходів в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів аналізують В. М. Мадзігон, В. З. Моцак та інші: «Систематичне вивчення особистості учня в умовах роботи комбінатів проводиться на основі цілеспрямованих індивідуальних спостережень, аналізу даних лікарської комісії, анкетування, бесіди з батьками учня, оцінювання його успішності у всіх видах трудової і виробничої діяльності. Відомості про спостереження фіксуються у відповідній документації – журналі спостережень, картці інтересів, щоденнику

тощо» [3, с. 135]. Одним із перших завдань профорієнтаційної роботи є формування позитивного ставлення до всіх видів трудової діяльності. Цей стан формує основу готовності учнів до системного вивчення і успішного опанування курсу «Основи вибору професії». На рівні цього етапу не потрібно домагатися стійких професійних інтересів, за винятком випадків, коли учень виявляє надзвичайні здібності (фізико-математичні, суспільно-гуманітарні, художньо-естетичні тощо). Динамічний розвиток психологічної структури неможливо здійснити при формуванні професійного інтересу в пропонованому загальноосвітньої ланкою напрямі, але педагоги, які проводять профорієнтаційну і виховну роботу, мають спрямовувати зусилля на вивчення динаміки інтересів учнів. Інтерес є каталізатором пізнавальної діяльності й водночас поштовхом для виявлення здатності учня до розвитку і саморозвитку, формування нових здібностей, які диференціюються, вирізняються і в майбутньому стануть ядром професійних здібностей.

На цій основі розгортається профорієнтаційна робота загальноосвітньої ланки, яка надалі спрямовується на розширення і поглиблення інтересів учнів за допомогою профорієнтаційної інформації, яку можна збільшувати в процесі вивчення загальноосвітніх дисциплін, екскурсій на різні об'єкти регіону, а також під час зустрічей з фахівцями, бесід, диспутів, гурткової роботи, суспільно корисної праці, профільного навчання тощо.

Під впливом профорієнтаційних заходів і зовнішніх спеціальних чинників в учнів 8–9 класів виявляється психологічна готовність до переходу на новий рівень сприймання профорієнтаційної інформації. В цей період починається формування груп учнів за загальним профілюючим інтересом щодо вибору професії. На даному етапі потрібно зменшувати діапазон інтересів з метою концентрації та поглиблення, що з часом уможливіть позитивні результати в процесі професійного самовизначення учнів.

Наступна умова, яка має відношення до впровадження методики профінформаційної роботи в старших класах, стосується соціально-економічної сфери її застосування. Досягнення позитивного результату засобом професійної інформації можливе за умови дотримання певних

закономірностей, про що зазначають Б. О. Федоришин, С. Є. Карпиловська та інші: «Основне завдання професійної інформації не повинно залежати від місцеперебування загальноосвітньої школи чи міжшкільного навчально-виробничого комбінату. Воно має бути разом із суб'єктом професійної орієнтації – старшокласником, з його індивідуальними психологічними особливостями, закономірностями розвитку його психологічної структури, потребами і можливостями» [5, с. 23]. Але методи активної професійної інформації мають дві передумови: центральне завдання і закономірності розвитку психологічної структури особистості учня. Тому основний методичний зміст профінформаційної роботи не повинен залежати від соціально-економічних умов регіону, в якому розташований певний навчальний заклад. Головний методичний зміст системи і його основа може змінюватись лише у випадку зміни і корегування завдань, мети професійної орієнтації та закономірностей розвитку психологічної структури особистості старшокласника.

Важливим є те, що провідний методичний елемент системи не потрібно ототожнювати з матеріалом, який використовують у системі. Його зміст визначають на основі реальних соціально-економічних умов за місцем розташування освітнього навчального закладу. Ці умови враховують при проведенні профінформаційної роботи. Старшокласникам пропонують професіографічні дослідження, виходячи з регіональних особливостей соціально-економічного розвитку.

У зазначеному контексті старшокласників ознайомлюють з професіограмами і психограмами професій, які потрібні в усіх регіонах держави (вчителі, медики, будівельники, працівники сфери обслуговування тощо) та професіями, які є специфічними для певних регіонів. Для заходу України – професії, пов'язані з народними промислами, туристичним бізнесом, лісовим господарством тощо. Східні регіони України потребують фахівців для забезпечення функціонування вугледобувних шахт, металургійно-збагачувальних і металопрокатних комбінатів тощо.

Слід підкреслити, що соціально-економічні умови вносять корективи у вибір інформаційного матеріалу для забезпечення профінформаційної роботи з

старшокласниками. Але при цьому основою для методичної роботи є завдання професійної орієнтації та закономірності формування особистості. Це дає змогу забезпечити педагога різноманітними методиками профінформаційної роботи з старшокласниками і стимулює розвиток особистісної творчості в напрямі варіативного використання цих методик, залежно від змісту інформаційного матеріалу.

Потрібно враховувати, що інформація може надходити до старшокласників джерелами, які не контролює загальноосвітня школа і міжшкільні навчально-виробничі комбінати, що призводить до неадекватного ставлення до певних професій. Цьому негативному явищу протиставляють інформацію, посилену для сприймання старшокласниками, яка обґрунтовано і всебічно розглядає сутність професії, її творчі можливості, вимоги до психологічної структури особистості, відображає соціальне значення тощо. Дану інформацію подають у загальноосвітньому плані з врахуванням особистісних, функціональних особливостей старшокласників і порівнюють з їхніми можливостями, активізуючи в цьому напрямі процес самооцінювання учнів.

Для того, щоб інформація була активною, дієвою і здатною протистояти формальному впливові при підготовці до професіографічних досліджень, відстежують професії, які мають попит на ринку праці на даному етапі соціально-економічного розвитку регіону.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сьогодення вимагає від освітян і науковців допомоги старшокласникам у підготовці до свідомого професійного самовизначення за допомогою спеціально організованої навчально-виховної роботи, одним з елементів якої є професійна інформація. Вона є для старшокласників життєвим засобом, який на основі психологічних особливостей і можливостей проаналізує професійні інтереси і мотиви професійних намірів, підготує їх до свідомого професійного самовизначення, що, безумовно, допоможе частково розв'язати соціально-економічні проблеми молодого покоління і регіонального устрою.

Література

1. Вопросы теории и практики профориентации в средней школе: сборник

статей [под ред. Зверева И. Д.]. – М. : Педагогика, 1972. – 248 с.

2. Лавриченко Н. М. Професійна орієнтація як рушій прогресивного реформування системи освіти (на прикладі Франції) / Н. М. Лавриченко. – К. : МДП Кварк, 1996. – 37 с.

3. Навчально-виховна робота в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах / [В. М. Мадзігон, В. З. Моцак, Д. М. Тарнопольський та ін.]. – К. : Рад. школа, 1979. – 174 с.

4. Піддячий М. І. Виховання та розвиток дітей засобами праці / М. І. Піддячий // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2007. – № 3. – С. 6–9.

5. Система профинформационной работы со старшеклассниками / [Б. А. Федоришин, С. Е. Карпиловская, Р. И. Миттельман, В. В. Синявский, Е. М. Ткаченко, О. Е. Ящинин]. – К. : Рад. школа, 1988. – 176 с.

Ключові слова: *інтерес, мотивація, розвиток, готовність, професійна орієнтація, професійна інформація, професійна діяльність, формування.*

Keywords: *interest, motivation, development, readiness, professional orientation, professional information, professional activity, forming.*

Анотація. У статті йдеться про проблему розвитку профорієнтації учнів, вибір і використання психолого-педагогічних засобів у її проведенні; завдання, зміст і структуру профінформаційного комплексу у формуванні мотивації та ціннісних орієнтацій старшокласників.

Аннотация. В статье анализируются проблемы развития профориентации учащихся, выбор и использование психолого-педагогических средств в ее организации; задание, содержание и структура профинформационного комплекса в формировании мотивации и ценностных ориентаций старшеклассников.

Summary. In the article the problem of development of vocational orientation of students, choice and use of психолого-педагогічних facilities, is violated in its organization; a task, maintenance and structure of profinformaciynogo complex, is in forming of the valued orientations of senior pupils.